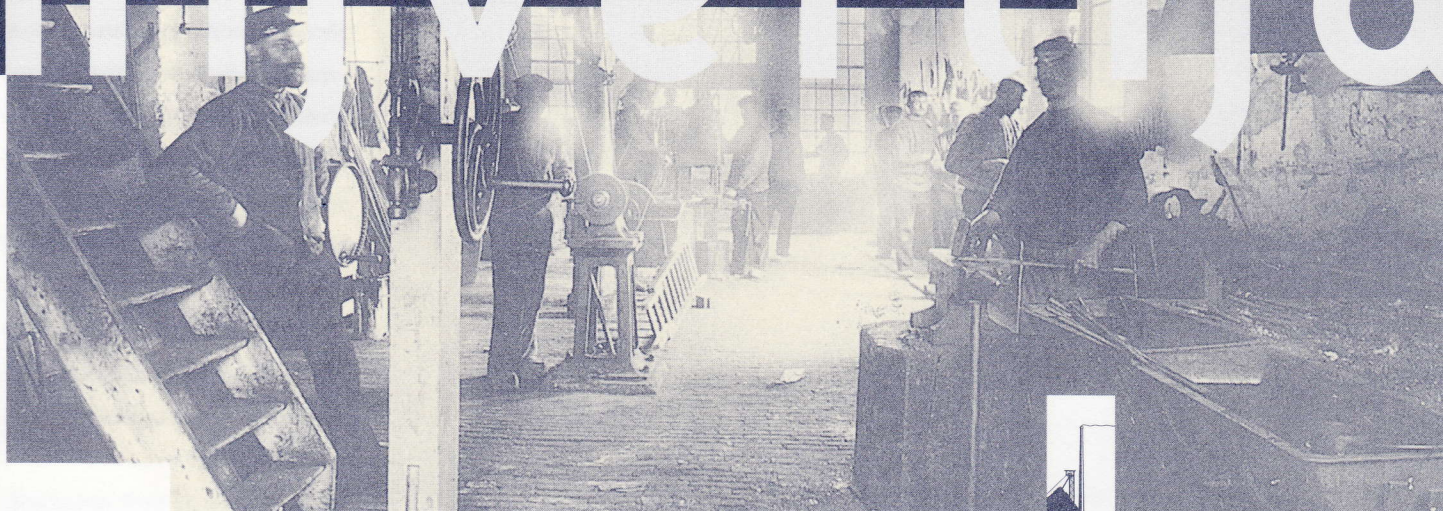

nijvertijd

Achttiende nummer

In het vorige nummer heeft de redactie aandacht besteed aan de geschiedenis van de Deventer drukkerijen in de periode 1870 tot 1920. Dat verhaal krijgt nog een keertje een vervolg. Want over de drukkerstad Deventer is ook over de periode daarna veel te vertellen. Dat houdt u dus nog tegoed.

Dit themanummer volgt eenzelfde gedragslijn. Het beginpunt ligt dit keer zelfs in de (late) middeleeuwen, vervolgens wordt de ontwikkeling gedurende de eerste industriële revolutie vanaf 1850 geschetst. De aanleiding vormde het plan dat we hebben opgepakt om de geschiedenis van de Koninklijke Auping te gaan beschrijven. Daarover zal in het najaar 2008 een boek verschijnen. Dat wordt dan het 2e boek dat we in de serie over de geschiedenis van Deventer bedrijven gaan uitbrengen. Het eerste boek Ankersmit, 100 jaar katoen in Deventer was een groot succes. Voor dit boek bestaat er vanuit het hele land belangstelling, zelfs ook vanuit België komen er bestellingen binnen. Voor wie het boek nog niet in het bezit heeft. Het is nog steeds verkrijgbaar!

Inmiddels is er een projectgroep gevormd en is er een start gemaakt met het bronnenonderzoek voor Auping. Daarbij kan er gebruik worden gemaakt van de voorstudie die er door de werkgroep Projecten, Inventarisatie en Documentatie (PID) is verricht naar de vroege periode van de metaalindustrie. De weerslag daarvan treft u in dit nummer aan.

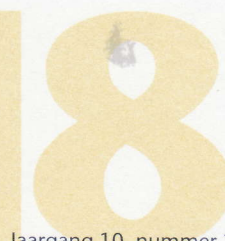
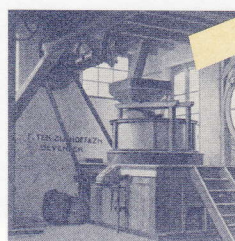
Door de beperkte ruimte die binnen het kader van dit bulletin beschikbaar is, moest de redactie een keuze maken voor een drietal bedrijven.

Koninklijke Auping is daarvan het enige dat nog bestaat. Op 8 november j.l. hebben vrijwilligers en donateurs van de SIED een bedrijfsbezoek aan Auping gebracht. Opvallend was de nog veel voorkomende ambachtelijke arbeid naast de inschakeling van de meest hoogwaardige productiemiddelen, waaronder een schuurrobot en een geautomatiseerde lakstraat. Het productieproces roept nog herinneringen op aan het nijvere smeedwerk waarmee Johannes Auping in 1868 is begonnen maar geeft tevens aan hoe de elektronische technologie is voortgeschreden. Historie en geavanceerde technologie, een boeiende combinatie.

De redactie is er in geslaagd aan de hand van de drie behandelde bedrijven in een heldere ontwikkelingslijn te schetsen.

Ik wens u daarbij veel leesplezier.

Gijs van Elk.

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer, is opgericht in juli 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk.

We organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies op het gebied van hergebruik van industrieel erfgoed.

Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek.

Voor meer informatie kunt u onze brochure aanvragen, bel (0570) 641151 of mail info@sied.nl.

U kunt ook onze Internetsite bezoeken: www.sied.nl

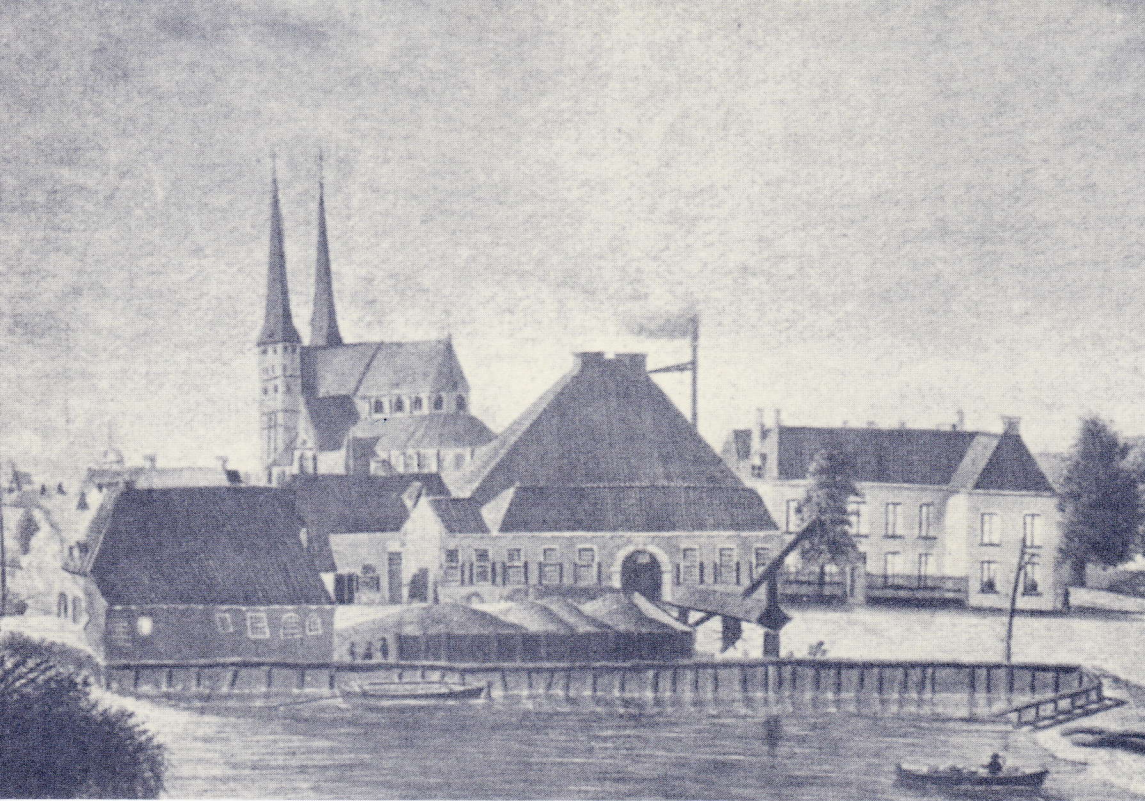
Vriend van de SIED

VHGP Architecten

Rabobank Salland

Impress

Schaap Bliksembeveiliging en Ontstoringstechniek

stoommachines. Ook molenmaker F. ten Zijthoff, die constateert dat de molen als productiemiddel achterhaald raakt, gaat over op een breed scala van apparaten en machines voor het verwerken van landbouwproducten.

Een bescheiden, maar solide bedrijf met een rustige ontwikkeling ontstond vanaf 1840 in de Engestraat met de smeden Wilhelm en later van de Zwet, die vulkachels en vulhaarden ontwikkelde onder de naam Davo.

De laatste smid in de Smedenstraat, Olthof, moest in 1967 wijken voor de bouw van de Hema; toch telt Deventer nog één

smederij: het aan het begin van de vorige eeuw gestichte bedrijf van de firma Scheuter op de hoek van de Ooievaarstraat en de Diepenveense weg.

In dit artikel drie illustraties van smeden, die elk op hun eigen manier en in een specifieke situatie uitgroeiden tot bloeiende bedrijven.

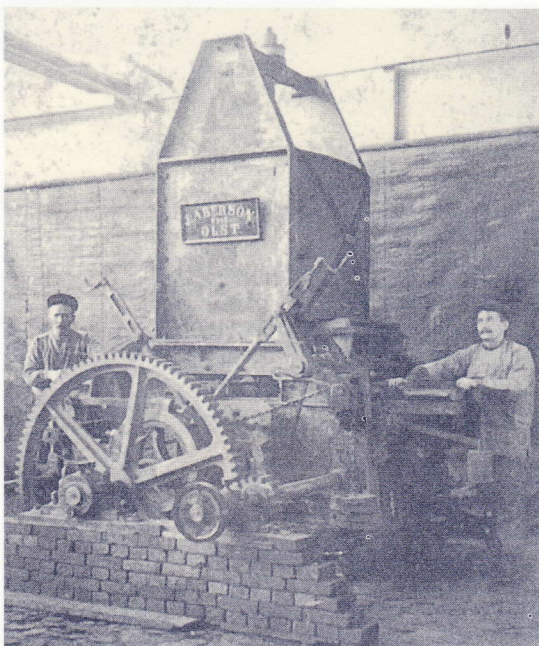
Van smid tot industrieel

Sinds 1315 werkten de smeden aan de rand van de toenmalige stad in de later naar hen genoemde Smedenstraat in verband met het brandgevaar (en misschien eveneens de geluidsoverlast). Maar ook toentertijd bestond er een soort 'gedoogbeleid': in 1568 mocht een koperslager zijn werkzaamheden in de Korte Bisschopsstraat aanvangen, omdat dit beroep al in verschillende straten bleek te worden uitgeoefend. In 1586 wordt opnieuw vastgelegd in hoeverre hamerslagers, potgieters, bussemakers en dergelijke in de beide Bisschopstraten mochten werken. Vooral grof- en hoefsmeden werden geweerd. Anderzijds is het verbod nooit officieel opgeheven. In de loop

van de 19e eeuw vestigden de smeden zich steeds meer in de hele binnenstad. Tegelijkertijd groeit een aantal van hen uit tot bedrijfjes, die rond de vorige eeuwwisseling buiten de stad een nieuw gebouw oprichten en tot grote ondernemingen worden. Parallel aan deze ontwikkeling vindt overal in Nederland de overgang plaats van wind- of waterkracht naar achtereenvolgens stoommachines, (zuig)gasmotoren en elektromotoren. Inmiddels hebben sommige smeden werktuigen of machines ontwikkeld om (vaak nieuwe) producten waaraan een groeiende behoefte bleek, sneller te kunnen maken. De ijzergieterij van Nering Bögel is weliswaar niet als smederij begonnen, maar is een vroeg voorbeeld van deze ontwikkeling: zo bouwde het bedrijf al rond 1850

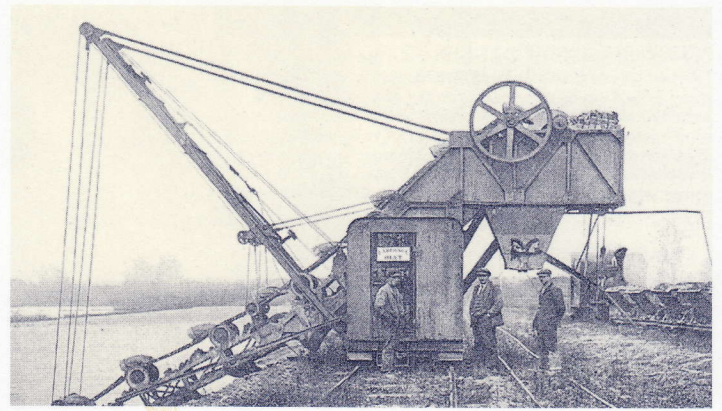
Gerrit Jan Aberson (1851-1914), fabrieksdirecteur en zijn vrouw Johanna Arendina Pruim.

Het begon met de klei

Johannes Aberson, geboren in 1824 te Warnsveld, begon in 1847 zijn werkzaamheden in Olst als kachel-, hoef- en grofsmid. Door de aanwezigheid van de talrijke steenfabrieken langs de IJssel – in Olst alleen al vijf – krijgt hij te maken met een typisch probleem van deze bedrijfstak: de uit het buitenland afkomstige steenpersen voldoen niet bij het verwerken van de Nederlandse kleisoorten. Aberson gaat aan de slag om een machine te

een volledige machinefabriek met een breed assortiment; werkten er in 1886 nog 13 werknemers, in 1901 waren dat er al 41. Deze overgang was een combinatie van de behoeften van de plaatselijke industrie en de inventieve smid Aberson die een goed gevoel voor marketing paarde aan technisch inzicht.

De excavateur of baggermachine van Aberson.

Geriefelijk slapen voor zieken

Ook smid Johannes Auping begint klein, in de Smedenstraat, in 1868. Hij vervaardigt kachels en

aan de Singel te Deventer. Als in 1889 de geneesheer-directeur van het Amsterdamse Burgerziekenhuis bij zijn bezoek de door Auping

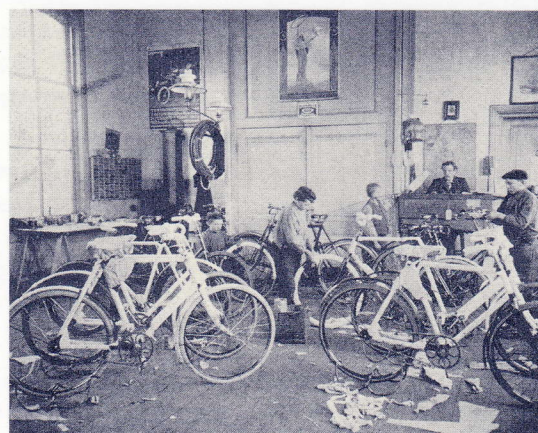
gefabriceerde bedden ziet, is hij zo enthousiast dat hij met de smid gaat praten over de levering 40 bedden voor zijn ziekenhuis. Maar, zei hij, niet met harde bodem, maar met een verende onderlaag, dat is geriefelijker en hygiënischer.

Auping moest er eens goed over nadenken hoe hij dat zou kunnen construeren. Het verhaal gaat dat hij op een idee kwam toen hij een staaldraad langs de gedraaide as van zijn snijbonenmolen leidde: er ontstond een

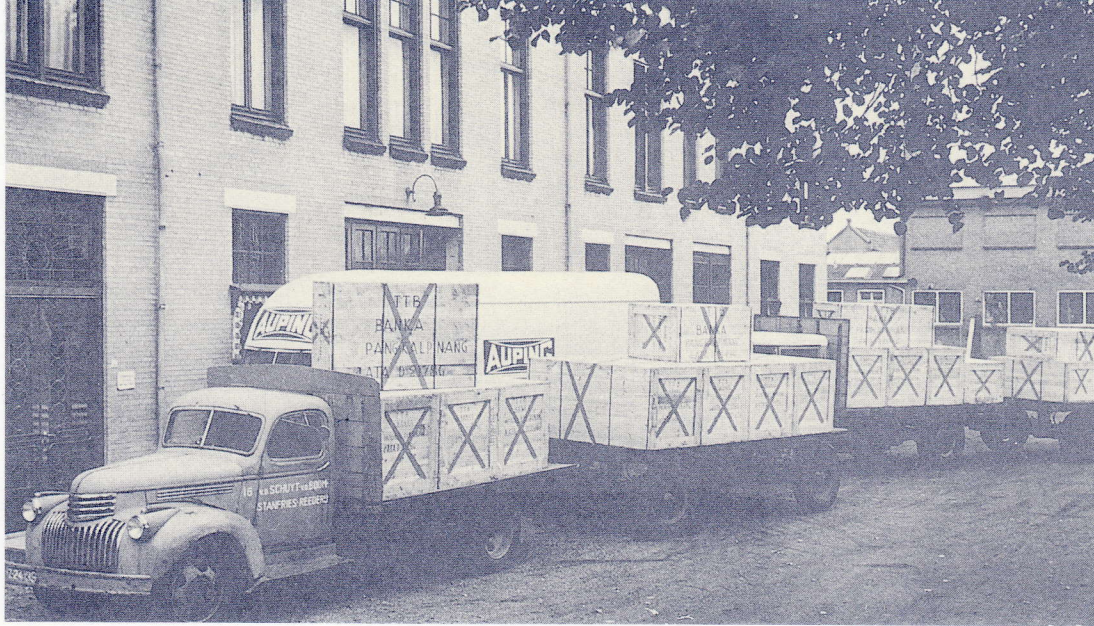
ontwikkelen zonder dit nadeel. In 1867 bouwt hij voor twee kleisoorten nieuwe typen vormbakpersen, die snel de aandacht trokken en internationaal worden verkocht. Vanaf 1870 is ook een stoomsteenpers beschikbaar en in 1880 hebben bijna alle fabrieken langs de IJssel zijn machine aangeschaft. Aangemoedigd door dit succes gaat Aberson ook andere werktuigen voor de steenindustrie construeren zoals wagons en 'excavateurs' (baggermachines voor de kleiwinning). Toen het bedrijf ook voor andere regionale fabrieken (zoals de vlees- en sigarenindustrie) machines begon te maken, veranderde het van een smederij die machines maakte in

fornuizen, maar ook allerlei huishoudelijk gereedschap, als vergieten en snijbonenmolens. Omdat hij die in een winkeltje wil verkopen, verhuist hij met de smederij naar de Nieuwstraat en daarna in 1874 naar het pand Stroommarkt 12. Blijkbaar krijgt hij meer klanten, want hij werkt daar met twee knechten. Midden jaren '80 krijgt hij opdracht tot het maken van ziekenhuisbedden met hardstalen bodem ten behoeve van het nieuwe Sint Geertruiden Gasthuis

Burgers: expeditielokaal voor rijwielen. Foto ca. 1905

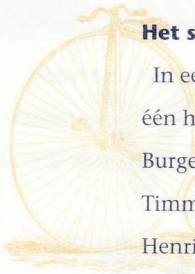
spiraal waar steeds een andere doorheen gevlochten kon worden tot een verend netwerk: het stalen 'gezondheidsmatras' was ontstaan! In april 1890 was de bestelling in het Burgerziekenhuis geplaatst. Zijn vinding behaalt verschillende medailles, Auping begint te adverteren, neemt nog eens zes knechten in dienst en noemt zich voortaan 'Eerste Nederlandsche Fabriek van stalen Gezondheidsmatrassen 'Auping' te Deventer. In 1896 verhuist hij naar Bruinssteeg 69 (tot 1918 Diefsteeg genoemd) waar de mechanisatie van het bedrijf voortgaat: er komt een gasmotor van 3,5 PK voor het aandrijven van de weeftoestellen en twee boormachines. Een ventilator vervangt de oude blaasbalg in de smidse, symbolisch voor de overgang naar machinale productie, die via het Bergkwartier sinds 1912 aan de Laan van Borgele zou leiden tot een toonaangevende internationale onderneming. Het ontwikkelen van de spiraalveer om te voldoen aan de gevraagde hygiëne en com-

kogellager, de naadloze buis voor het frame en de luchtband wordt het rijwiel zo comfortabel en solide (en daarmee succesvol), dat Burgers' fabriekje in de binnenstad in 1896 naar de Rozengaarderweg verhuist, waar spoedig alle onderdelen in een groot productiebedrijf werden gemaakt, Burgers Eerste Nederlandsche Rijwielfabriek. In 1906 werken er al 300 mensen. Zo leidden een toevallige ont-

Een export-zending voor Banka (Ned.-O.) voor de hoofdpoort van Auping.

fort, eerst voor ziekenhuizen, later voor iedereen, lag aan de basis van deze ontwikkeling.

Het succes van de vélocipède

In een oude boerenwoning, 'Achter de broeders', één huis van de Smedenstraat af, werkt Henricus Burgers al enige jaren als hoefsmid, als een zekere heer Timmer uit Amsterdam langs zijn werkplaats komt en Henricus bezig ziet met het maken van een wagenrad. Het treft hem hoe nauwkeurig hij zijn werk verricht en spreekt dan de memorabele woorden: 'Jonge vriend, leg je toe op het maken van vélocipèdes, je hebt er zeker de geschiktheid voor en er zit misschien een toekomst in'.

Genoemde heer Timmer had zijn 'vélocipèdes' betrokken van de heer Scholte, die de nieuwste modellen van 1868 bij Michaux in Parijs had gekocht en in zijn 'Nederlandsche Metaalwarenfabriek' fietsen begon te maken. Timmer was een van de eerste rijsscholen voor

Cleopatra, divanbed van Auping in de jaren '50.

moeting en het openstaan voor nieuwe ontwikkelingen tot een der grootste ondernemingen op dit gebied in zijn tijd.

'vélocipèdisten' begonnen en voorvoelt blijkbaar het succes van het rijwiel. Burgers raakt enthousiast, koopt eind 1868 een vélocypède met houten (!) wielen en begint deze direct te fabriceren; 's avonds leert hij op de lanen van het Worplantsoen hoe je op zo'n 'machine' moet balanceren.

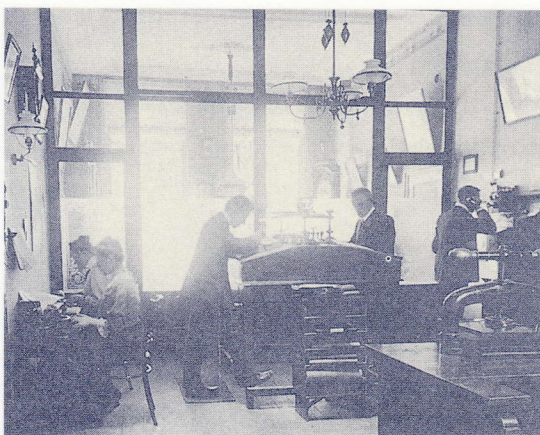
In het jaar 1869 richt Burgers de 'Eerste Nederlandsche Fabriek van Vélocipèden' op, waarna het aantal klanten sterk toeneemt. Al in 1871 wordt ook in Deventer de eerste Nederlandse fietsclub opgericht: 'Immer weiter'. Mede door de uitvindingen van het

Bronnen:

- Ipe de Graaf schreef het artikel, waarbij hij o.a. de volgende bronnen gebruikte:
- Deventer als industriestad, 1906;
 - G. Hogenkamp, De geschiedenis van Burgers Deventer, 1939;
 - H. Bekenkamp, Een eeuw Auping, 1990;
 - J.D. Hilferink, Bedrijvigheid te Olst, 2003;
 - SAD.

Kantoor Auping aan de Menstraat, ca. 1907.

Colofon

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Donateur kan men worden door overmaking van: € 15,- (of meer) voor particulieren, € 25,- (of meer) voor organisaties, € 50,- (of meer) voor bedrijven op Postbankrekening 415141 t.n.v. de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer. Adres: Vonderstraat 111, 7419 BN Deventer. Vormgeving: Allison, grafische vormgeving en reclameadvies, Deventer.

ISBN 1388-2759